
ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

УДК 342.57(=1.477) DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019\(102\)01](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019(102)01)

АЛЬОНКІН Олексій к. ю. н., доцент кафедри міжнародного публічного права Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: aleks68ukr@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7867-350X *вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна*

КОЛОДІЙ Олексій к. ю. н., старший викладач кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ
E-mail: amkolodiy@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8330-0775 *пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035, Україна*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Здійснено системно-структурний аналіз сучасного вітчизняного законодавства щодо правового забезпечення статусу українського народу. Сформульовано поняття, ознаки, види та елементи його конституційно-правового статусу.

Ключові слова: правовий статус, конституційно-правовий статус народу, елементи правового статусу народів, конституційно-правовий статус українського народу.

Аленкин А., Колодий А. Конституционно-правовой статус украинского народа. Осуществлен системно-структурный анализ современного отечественного законодательства в отношении правового обеспечения украинского народа. Сформулированы понятия, признаки, виды и элементы его конституционно-правового статуса.

Ключевые слова: правовой статус, конституционно-правовой статус народа, элементы правового статуса народов, конституционно-правовой статус украинского народа.

Постановка проблеми. Досліджуючи конституційно-правовий статус українського народу, передусім необхідно визнати той факт, що у вітчизняній юридичній науці відсутнє однозначне, загальновизнане розуміння основоположних категорій цього понятійно-категоріального ряду, а саме: «правовий статус», «конституційно-правовий статус народу», «елементи правового статусу народів», «конституційно-правовий статус українського народу» і т. п.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначену проблему досліджували такі науковці, як: А. В. Панчишин, О. Ф. Скакун [1–2] та ін.

Проте в їх дослідженнях конституційно-правовий статус українського народу системно не висвітлено. Отже, завдання цього дослідження полягає в органічному доповненні їх.

Метою статті є наукове осмислення понять: «правовий статус», «конституційно-правовий статус народу», «елементи правового статусу народів», «конституційно-правовий статус українського народу».

Матеріали та методи. Методологічною основою статті є ряд філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових принципів та методів: діалектичний, герменевтичний, системний, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, формально-юридичний та ін.

Результати дослідження. Розглянемо різні точки зору щодо поняття правовий статус, конституційно-правовий статус народу, конституційно-правовий статус українського народу, статуси наближених до нього соціальних суб'єктів та елементи цих статусів, що існують та популяризуються у сучасній юридичній доктрині.

Правовий статус загалом інтерпретується таким чином: «правовий статус» – сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків і законних інтересів суб'єктів права. У юридичному словнику Г. К. Блека зазначено, що правовий статус містить певну сукупність прав, обов'язків, повноважень чи обмежень, які можуть мати особа або річ, що охоплюються чи визначаються законодавством. Можна виділити також правовий статус певних об'єктів права (наприклад, землі). До структури правового статусу особи можна віднести такі складові: правові норми, які визначають статус (норми конституційного та поточного законодавства, міжнародні договори); основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; правосуб'єктність; правові принципи; громадянство; гарантії прав і свобод; юридична відповідальність; правовідносини загального (статусного) типу [3, с. 534–536].

У дисертаційному дослідженні «Правовий статус держави: теоретико-правовий аспект» А. В. Панчишин стверджує, що це нормативно закріплена, стала, структурована категорія, що визначає особливе місце держави серед суб'єктів суспільних відносин, встановлює принципи та характер взаємодії держави з іншими учасниками суспільних відносин. А до структури правового статусу держави необхідно ставитися, як до «... сукупності предстатусного (правосуб'єктність), статусного (права, обов'язки, законні інтереси держави, принципи її діяльності, гарантії) та післястатусного (юридична відповідальність) елементів». Ознаками правового статусу держави науковець вважає: універсальний, стабільний характер; загальність; взаємодію держави та суспільства; структурованість та офіційність; те, що він реалізується як усередині держави, так і за її межами; закріплюється нормативно; забезпечує системність й узгодженість прав та обов'язків держави в процесі взаємодії з іншими суб'єктами правовідносин [1, с. 4].

Аналогічно стверджує О. Ф. Скакун: «Як суб'єкт права народ має загальний і конкретні правові статуси». При цьому наявність загального правового статусу вона пов'язує з тим, що народ визнається джерелом державної влади, має суверенітет усередині країни і на міжнародній арені. Ніхто не може привласнювати собі владу в державі, оскільки вона належить народу. А конкретний статус розглядається дослідницею через вступ народу в конкретні відносини. Наприклад, у процесі виборів, референдумів, інших форм безпосереднього народного волевиявлення. Разом з тим, О. Ф. Скакун зазначає, що «Говорячи про народ як суб'єкт права, слід врахувати, що ступінь персоніфікації, організованості народу не дозволяє вважати його безпосереднім суб'єктом юридичних відносин, оскільки в більшості випадків він діє через державу, державні утворення, громадські організації (політичні партії, профспілки). Як правило, народ виявляє себе як безпосередній учасник політичних відносин (Помаранчева революція у грудні 2004 р. в Україні) [2, с. 576–577].

З цією точкою зору категорично не можна погодитися, оскільки: *по-перше*, народ наділяється не тільки загальним, але й конкретним правовим статусом, у зв'язку з чим має індивідуально-визначені права та обов'язки, може вступати у конкретні правовідносини; *по-друге*, те, що ступінь персоніфікації, організованості народу не дає змоги вважати його безпосереднім суб'єктом юридичних відносин, свідчить, передусім, про недосконалість, застарілість правової системи, нормативно-правових та законодавчих актів певної країни, що передбачають цей статус, а не низький рівень розвитку народу, його організованості, українського народу зокрема; *по-третьє*, держава також є відносно абстрактним суб'єктом правових відносин, вона вступає у них через державний апарат, державні підприємства та установи, інші державні утворення, але ні в кого не виникає сумнівів стосовно визнання її суб'єктом права та суб'єктом конкретних правових відносин.

Конституційно-правовий статус українського народу регламентується більш ніж у 70 статтях Конституції України, які можна систематизувати за певними групами норм, а конституції зарубіжних країн дають підстави стверджувати, що конституційно-правовий статус народу повинен міститися в одному, окремому, розділі Конституції. Правова практика європейських країн свідчить, що міжнародні правові акти та національне законодавство країни найбільш чітко та недвозначно мають передбачати такі елементи правового статусу народу, зокрема: правосуб'єктність, принципи, повноваження (права, свободи та обов'язки) та гарантії. Ступінь персоніфікації, формальної-визначеності та системної структурованості конституційно-правового статусу українського народу дає змогу вважати його безпосереднім суб'єктом права та визнавати його конкретні правові відносини.

Аналізуючи зазначене, можна також стверджувати, що є усі підстави умовно розрізняти і виокремлювати загальний конституційно-правовий

статус та спеціальний конституційно-правовий статус українського народу. Загальному конституційно-правовому статусу притаманний складний структурований характер, обумовлений тим, що український народ має такі, що тільки йому належать права та обов'язки, а саме є:

- основою для утворення і функціонування вітчизняних суспільства, держави та права, інших соціальних інституцій;
- носієм суверенітету;
- єдиним джерелом влади;
- тільки він може визначати конституційний лад;
- тільки йому належить право змінювати конституційний лад в Україні тощо.

Загальний конституційно-правовий статус передбачається нормами національного (внутрішньодержавного), насамперед, конституційного, законодавства та нормами міжнародного права (міжнародні договори, угоди, конвенції, статuti). Загальний конституційно-правовий статус не може делегуватися чи привласнюватися іншими соціальними суб'єктами, у будь-якому іншому випадку це є свідченням узурпації конституційно-правового статусу і, насамперед, прав, свобод та обов'язків українського народу.

Спеціальний конституційно-правовий статус українського народу має також складний структурований характер і пов'язаний з його спеціальними правами та обов'язками. Наприклад, частина 1 ст. 13 Конституції України передбачає, що «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу» [4]. Тобто йдеться про право власності українського народу, але воно не є абсолютним, оскільки у подальшому зазначається, що «Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією». Тобто це право делегується українським народом органам державної влади та місцевого самоврядування. Більше того, зазначається, що «Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону» [4].

Це ж можна стверджувати і стосовно частини 1 ст. 17 Конституції України, в якій зазначається, що «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою усього Українського народу» [4]. Адаже буквально тлумачення частини статті, яка цитується, переконує, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є і функцією держави і справою усього українського народу. Із зазначеного

впливає, що спеціальний конституційно-правовий статус передбачається нормами національного (внутрішньодержавного), конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального та іншого законодавства.

З огляду на це, можна стверджувати, що конституційно-правовий статус українського народу – це його правове положення, тобто місце і роль у національному суспільстві та державі, серед інших народів, закордонних суспільств та держав, міжнародних об'єднань, визначене шляхом закріплення його правосуб'єктності, принципів, повноважень (прав та обов'язків), гарантій статусу у конституційних та інших нормативно-правових актах.

Запропоноване визначення передбачає наявність таких ознак конституційно-правового статусу українського народу:

➤ це правове положення українського народу, адже правове положення народу – це завжди його статус, становище, сукупність стабільних та визначальних ознак та елементів, які демонструють його місце і роль в усіх сферах соціального життя (політиці, економіці, культурі), зносинах з іншими соціальними суб'єктами (внутрішніми і зовнішніми), певну ієрархію (зверхність), субординацію (підпорядкованість) та координацію (узгодженість) між собою;

➤ деталізується через місце і роль українського народу в національному суспільстві та державі, серед інших народів, закордонних суспільств та держав, міжнародних об'єднань. Наголосимо, що ця ознака є логічним продовженням попередньої, адже визначити правове становище українського народу, насамперед, означає встановити його місце та роль у взаємовідносинах із: українським суспільством; українською державою; іншими народами; закордонними суспільствами; закордонними державами; міжнародними об'єднаннями.

При цьому безспірним є той факт, що український народ – суб'єкт правових відносини, які виникають за участі й інших соціальних суб'єктів. Але з'ясувати правовий статус українського народу, це, насамперед, усвідомити його місце та роль у відносинах із цими, великими та значущими суб'єктами, які утворюються українським народом або за його участю. Це статус:

➤ відображається шляхом закріплення його правосуб'єктності, принципів, повноважень (прав та обов'язків), гарантій статусу;

➤ закріплюється у конституційних та інших нормативно-правових актах.

У зв'язку з цим зазначимо, що загалом під нормативно-правовим актом розуміють письмовий документ, прийнятий або санкціонований народом, органом державної влади або місцевого самоврядування, який встановлює, змінює, припиняє чи конкретизує норми права, містить розпорядження загального характеру і постійної дії, розрахований

на багаторазове застосування. Основні ознаки нормативно-правового акта: відображає публічні (загальнонародні, державні або місцеві) інтереси та спрямовується на регулювання широкого кола найважливіших сфер суспільних відносин; має визначену структуру (може складатися з частин, розділів, статей, параграфів, пунктів, підпунктів та змісту (назва, дата, місце і суб'єкт прийняття, підпис уповноваженої посадової особи, реєстраційний номер), визначену законом документальну форму закріплення (закон чи підзаконний нормативно-правовий акт); змістом нормативно-правового акта є правила поведінки загального характеру, дія яких поширюється на невизначене коло суб'єктів; приймається чітко визначеним колом правотворчих органів, уповноваженими суб'єктами чи народом; розробляється та приймається в чітко визначеному порядку; є обов'язковим для виконання, забезпечується системою державних гарантій, у т. ч. примусовими засобами; публікується у спеціальних виданнях; діє в часі, просторі і за колом осіб; має юридичну силу. За останньою ознакою нормативно-правові акти поділяються на закони і підзаконні акти. Останні приймаються на основі законів і підпорядковані їм [5, с. 553]. Приблизно аналогічне поняття та ознаки нормативно-правових актів формулюються і в інших доктринальних юридичних джерелах. Так, відповідно до «Сучасної правової енциклопедії» нормативно-правовий акт – це письмовий документ правотворчого органу, який містить правові норми [6, с. 198].

Грунтуючись на цих визначеннях, можна стверджувати, що конституційний нормативно-правовий акт – офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженими суб'єктами за встановленою процедурою, спрямований на регулювання та охорону суспільних відносин, що містить конституційні норми та принципи, має постійну дію, неперсоніфікований характер і розрахований на багаторазову реалізацію.

Висновки. Визначено, що елементами конституційно-правового статусу українського народу є: правосуб'єктність, принципи, повноваження, тобто права та обов'язки, гарантії статусу. А тому доцільно обґрунтувати їх визначення як елементів конституційно-правового статусу українського народу.

Правосуб'єктність – елемент конституційно-правового статусу українського народу є початковим, але надзвичайно важливим елементом, оскільки саме завдяки правосуб'єктності як першоджерелу формуються та функціонують усі інші елементи. Саме у зв'язку із правосуб'єктністю визнається повноцінність існування конституційно-правового статусу українського народу і це особливо наочно виявляється у міжнародних правових відносинах.

Необхідність визнання принципів елементами конституційно-правового статусу українського народу обумовлюється тим, що саме вони, разом із функціями, демонструють сутність, соціальне призначення та соціальну цінність конституційно-правового статусу українського народу.

Є всі підстави визнавати повноваження системоутворюючим елементом конституційно-правового статусу українського народу, оскільки вони являють собою сукупність його первинних, найбільш важливих прав та обов'язків, закріплених за ним, у встановленому у нормативно-правових актах порядку, для здійснення покладених на нього функцій.

Гарантії як елементи конституційно-правового статусу українського народу – це закріплені у нормативно-правових актах умови, способи та засоби, що забезпечують реалізацію (фактичне втілення) всіх інших елементів у правових відносинах. Вони обов'язково мають розглядатися як самостійний елемент конституційно-правового статусу українського народу, оскільки покликані забезпечувати його охорону, захист, реалізацію, практично-прикладну спрямованість, відновлення у разі порушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Панчишин А. В. Правовий статус держави: теоретико-правовий аспект. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2014. 20 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Харків: Еспада, 2006. 776 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права; редкол. О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. 952 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Великий енциклопедичний юридичний словник; за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2012. 1020 с.
6. Зайчук О. В., Копиленко О. Л., Оніщенко Н. М. та ін. Сучасна правова енциклопедія; за заг. ред. О. В. Зайчука; Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 384 с.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2019.

Alyonkin O., Kolodiy O. The constitutional and legal status of the Ukrainian people.

Background. Awareness of its constitutional and legal status is an important element in the formation of the Ukrainian people as a self-dependent and independent, in the process of building Ukraine as a democratic and legal state.

Analysis of recent researches and publications. This problem is studied by such scientists as: Punchyshyn A. V. and others.

The aim of the article is to study the systematic and structural analysis of the constitutional and legal status of the Ukrainian people.

Materials and methods. The information base of the research is the Constitution of Ukraine and the work of domestic and foreign scientists. The methodological basis of this scientific article is a number of philosophical, general scientific and special-scientific methods and principles.

Results. *As a result, a systematic and structural analysis of the constitutional and legal status of the Ukrainian people was investigated. The modern approaches to understanding the following legal phenomena: legal status, legal status of the state, constitutional and legal status of the people, elements of the legal status of peoples was considered. The concept, features, types and elements of the constitutional and legal status of the Ukrainian people are formulated.*

Conclusion. *The constitutional and legal status of the Ukrainian people is a legal phenomenon that characterizes its place and role in the national society and the state, among other peoples, foreign societies and states, international unions.*

Keywords: legal status, constitutional and legal status of the people, elements of the legal status of peoples, constitutional and legal status of the Ukrainian people.

REFERENCES

1. Panchyshyn, A. V. (2014). Pravovyj status derzhavy: teoretyko-pravovyj aspekt [Legal status of the state: theoretical and legal aspect]. *Extendeb abstract of candidate's thesis*. Kyi'v [in Ukrainian].
2. Skakun, O. F. (2006). Teorija derzhavy i prava (Encyklopedychnyj kurs). [Theory of state and law (Encyclopedic course)]. Harkiv: Espada [in Ukrainian].
3. Velyka ukrai'ns'ka jurydychna encyklopedija [The Great Ukrainian Law Encyclopedia]. (2017). General theory of law. O. V. Petryshyn (Ed.) et al. (Vols. 1-20). Harkiv: Pravo [in Ukrainian].
4. Konstytucija Ukrai'ny vid 28 chervnja 1996 № 254k/96-VR [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996 № 254к/96-VR]. (1996). *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30. Article 141 [in Ukrainian].
5. Velykyj encyklopedychnyj jurydychnyj slovnyk [Great encyclopedic legal dictionary]. (2012). Ju. S. Shemshuchenka (Ed.). Kyi'v: Jurydychna dumka [in Ukrainian].
6. Zajchuk, O. V. , Kopylenko O. L. , Onishhenko N. M. et al. (2010). Suchasna pravova encyklopedija [Modern legal encyclopedia]; O. V. Zajchuk (Ed.). Kyi'v: Jurinkom Inter [in Ukrainian].